МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

АПШАЙ МАРІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 021.62 (477)

РЕГІОНАЛЬНІ БІБЛІОТЕКОЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ

27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук із соціальних комунікацій

Київ – 2018

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв, Міністерство культури України, м. Київ.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор
Загуменна Віра Вікторівна,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, професор кафедри культурології та інформаційних комунікацій.

Офіційні опоненти: доктор наук із соціальних комунікацій,
старший науковий співробітник
Кунанець Наталія Едуардівна,
Національний університет «Львівська політехніка», професор кафедри інформаційних систем та мереж Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій;

кандидат наук із соціальних комунікацій
Глазунова Людмила Володимирівна, Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка, заступник директора з наукової роботи.

Захист відбудеться «07» червня 2018 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.807.04 у Київському національному університеті культури і мистецтв за адресою: 01601, м. Київ, вул. Є. Коновальця, 36, ауд. 209.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв за адресою: 01601, м. Київ, вул. Є. Коновальця, 36.

Автореферат розісланий «07» травня 2018 р.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У системі соціокомунікаційної діяльності бібліотек важливе місце займають наукові дослідження, які за останні десятиріччя зазнали суттєвих змін і в постановці проблем, і в методологічних підходах до їх проведення. Теоретико-прикладні та прикладні бібліотекознавчі дослідження є важливим джерелом інформації про різні напрями діяльності сучасної бібліотеки, що обумовлені суспільними перетвореннями в державі, і водночас вони є засобом соціально-професійної комунікації та поширення знань, котрі сприяють виробленню інноваційних стратегій розвитку бібліотечної галузі. Сьогодні актуалізуються наукові дослідження регіональної проблематики, зумовлені адміністративною реформою та утворенням територіальних громад, де публічна бібліотека у взаємодії з іншими соціокультурними й документно-інформаційними установами, забезпечуючи інформаційно-ресурсну та соціокомунікаційну інфраструктуру громади, є індикатором їхнього культурно-інформаційного буття.

З огляду на сучасний стан бібліотекознавчих досліджень регіонального спрямування, що складають важливий сегмент бібліотечної науки, особливої актуальності набула потреба їх комплексного та системного вивчення і на цій основі формування пропозиції з удосконалення організаційних, методологічних, методичних засад та інноваційних підходів з метою найефективнішої реалізації і на регіональному, і на державному рівнях.

Теоретико-методологічним підґрунтям дисертації стали роботи О. В. Воскобойнікової-Гузєвої, Л. В. Глазунової, В. М. Горового, І. О. Давидової, Л. А. Дубровіної, В. О. Ільганаєвої, Н. Е. Кунанець, Н. М. Кушнаренко, Т. В. Новальської, С. М. Міщука, О. С. Оніщенка, В. П. Пашкової, Л. Г. Петрової, А. А. Соляник, М. С. Слободяника, Н. В. Стрішенець, Г. В. Шемаєвої, де визначено сутність бібліотеки як комунікаційного та соціокультурного інституту, багатофункціонального інформаційного осередку, здатного здійснювати бібліотекознавчі дослідження, які сприяють вивченню й задоволенню інформаційних потреб користувачів бібліотек, проте регіональна специфіка бібліотекознавчих досліджень в них не розкривається. Наявний і цілий ряд публікацій, котрі опосередковано можна вважати приналежними до регіонально-бібліотекознавчих. Зокрема, у працях О. Б. Айвазян, Г. Г. Бородіної, Л. М. Лучки досліджено формування мережі бібліотек у різних регіонах України; краєзнавчу бібліографію Галичини та Поділля проаналізували А. Л. Блажкевич та Т. С. Бульба; культурно-просвітницьку діяльність бібліотек Півдня України висвітлила Т. В. Сидоренко; проблеми управління у сфері державної та регіональної бібліотечної політики виявили О. В. Бешун,

Н. Ф. Богза, Т. І. Вилегжаніна, М. П. Зіщенко, Н. І. Розколупа, Н. М. Синиця, проте роботи, з якої постала б цілісна картина регіональних бібліотекознавчих досліджень, їхньої проблематики і тенденцій, досі немає. Усе це й зумовило вибір теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження пов'язаний із реалізацією Законів України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про Національну програму інформатизації», із Державною цільовою національно-культурною програмою створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI», Стратегією розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України», Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020р., іншими законодавчими і програмними документами українського уряду.

Дисертація виконана на кафедрі інформаційних комунікацій та бібліотекознавства Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв у межах комплексної науково-дослідної теми «Актуальні проблеми культурології: теорія та історія культури» (Державний реєстраційний № 0115U001572).

Мета дослідження – з'ясувати стан, проблеми й основні тенденції регіональних бібліотекознавчих досліджень в умовах єдиного комунікаційного простору України та визначити пріоритетні напрями їх подальшого розвитку.

Відповідно до мети визначено такі **завдання**:

–виявити стан наукової розробленості проблеми та проаналізувати джерельну базу дослідження;

–обґрунтувати теоретичну базу й методологічний інструментарій дослідження;

–уточнити терміносистему предметної галузі, зокрема зміст понять «регіональний бібліотечний ресурс», «регіональне бібліотекознавство»;

–визначити особливості регіональних теоретико-прикладних бібліотекознавчих досліджень в Україні;

–розкрити регіональну специфіку науково-дослідницької діяльності бібліотек в умовах формування об'єднаних територіальних громад;

–визначити пріоритетні напрями розвитку бібліотекознавчих досліджень регіонального спрямування в системі соціокомунікаційної діяльності бібліотек.

Об'єкт дослідження – бібліотекознавчі дослідження регіональної тематики.

Предмет дослідження – стан і тенденції розвитку бібліотекознавчих досліджень регіональної тематики.

Методи дослідження. Для досягнення мети й вирішення завдань дисертації застосовано основні положення системного, соціокомунікативного,

функціонально-діяльнісного підходів, а також діалектичний принцип взаємозумовленості загального, особливого та одиничного. На різних етапах дослідження використовувалися відповідні методи: джерелознавчого пошуку та аналізу основних публікацій з теми дослідження – для визначення стану розробленості наукової проблеми; метод порівняльного аналізу – для встановлення відмінностей у структурі та змісті напрямів бібліотекознавчих досліджень; бібліометричний та веб-аналіз документації – для вивчення масиву кандидатських і докторських дисертацій, захищених в Україні; статистичний – для встановлення кількісних характеристик та динаміки розвитку регіональних бібліотекознавчих досліджень. Також було залучено метод концептуалізації для обґрунтування положення про методологічну єдність регіональних та загальнобібліотекознавчих досліджень в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першою роботою, у якій комплексно проаналізовано регіональні бібліотекознавчі дослідження та запропоновано шляхи їхнього подальшого розвитку в системі соціокомунікаційної діяльності бібліотек.

У дисертації *вперше*:

– здійснено всебічний аналіз регіональних бібліотекознавчих досліджень, що суттєво доповнює джерельну й історіографічну бази українського бібліотекознавства;

– уведено до наукового обігу новий фактичний матеріал, який комплексно розкриває різні аспекти теоретико-прикладних і прикладних бібліотекознавчих досліджень регіональної проблематики;

– визначено особливості регіональних бібліотекознавчих досліджень в Україні, що пов'язані із соціально-економічним та культурно-історичним розвитком її окремих регіонів, а саме: особливості формування мережі бібліотек у певні історичні періоди на окремих територіях, специфіку напрямів діяльності бібліотек та задоволення інформаційних потреб користувачів різних регіонів України; змістовний характер краєзнавчої роботи й ін.;

– укладено бібліографічний список наукових праць дослідників регіонального бібліотекознавства в Україні.

набули подальшого розвитку:

– визначення термінів «регіональний бібліотечний ресурс», «регіональне бібліотекознавство»;

– організаційно-методичні підходи до вдосконалення досліджень регіонального спрямування в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що їх можна використовувати у бібліотекознавчих дослідженнях, зокрема тих, що мають регіональне спрямування, а також у розробленні стратегічних і поточних планів науково-дослідної роботи бібліотек , в укладанні національних науково-

дослідних програм, у формуванні замовлень на проведення регіональних інформаційно-комунікаційних досліджень, для оновлення планів виконання дисертаційних робіт у профільних ВНЗ України. Основні результати дослідження можуть бути використані в освітніх цілях, у процесі підготовки фахівців напряму «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія». Матеріали дисертації використано в підготовці курсу лекцій, а також у розробленні навчально-методичних комплексів дисциплін «Організація потоків і масивів документів», «Бібліотечні ІСіМ» для студентів спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» в Ужгородському коледжі культури і мистецтв.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею, у якій основні положення, узагальнення і висновки належать авторові. Наукові публікації за темою роботи є одноосібними.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертації були апробовані автором у наукових публікаціях та в обговорені під час дискусій на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, серед яких: «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» (Харків, 2010–2012), «Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики» (Київ, 2011), «Культура та інформаційне суспільство XXI століття» (Харків, 2012), «Бібліотека вищої школи на новому етапі розвитку соціальних комунікацій» (Дніпропетровськ, 2013). «Інформація, комунікація, суспільство – 2015» (Львів–Славське, 2015), «Комунікація і дискомунікація в умовах розвитку сучасного інформаційного суспільства» (Чернівці, 2015), «Модерна бібліотека в мінливому світі» (Львів, 2016).

Публікації. Результати дослідження викладено в 19 одноосібних наукових публікаціях, серед яких 7 статей: зокрема 4 – у наукових фахових виданнях України, 2 – у зарубіжних наукових виданнях; 1 – додатково відображає наукові результати дисертації; 12 – тези доповідей на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (231 найменувань), п'яти додатків і п'яти таблиць. Загальний обсяг дисертації – 212 сторінок, із яких 166 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, розкрито зв'язок дисертації з науковими програмами, планами й темами, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, окреслено його теоретико-методологічну основу,

наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, висвітлено їх апробацію, особистий внесок здобувача, структуру та обсяг роботи.

У **першому** розділі «**Теоретико-методологічні підходи до регіональних бібліотекознавчих досліджень**», який складається із двох підрозділів, висвітлено стан наукової розробленості проблеми, охарактеризовано провідні вітчизняні дослідження в галузі бібліотекознавства, визначено теоретичну базу та методи дослідження.

Відтворення еволюції наукових поглядів фахівців щодо сутності бібліотекознавчих досліджень у контексті досліджуваної проблеми особливого значення набули ідеї О. В. Воскобойнікової-Гузеєвої, Л. В. Глазунової, В. М. Горового, І. О. Давидової, Л. А. Дубровіної, В. О. Ільганаєвої, В. В. Загуменної, Н. Е. Кунанець, Н. М. Кушнаренко, Т. В. Новальської, О. С. Онищенка, М. С. Слободяника, А. А. Соляник, Г. В. Шемаєвої та ін., проте дослідники не аналізують регіональної специфіки бібліотекознавчих досліджень.

Теоретично важливими для вирішення завдань дослідження стали публікації О. В. Башун, Т. І. Вилегжаніної, Н. Ф. Богзи, Н. І. Розколупи, Н. М. Синиці й ін., у яких ідеться про роль бібліотеки як культурно-інформаційного центру громади, розкриваються проблеми регіональної бібліотечної політики, визначаються пріоритетні напрями діяльності, в тому числі науково-дослідної роботи бібліотек.

Особлива увага була зосереджена на вивченні публікацій, де аналізується регіональна специфіка діяльності бібліотек. Із середини 1990-х років означена проблематика набуває актуальності та нових підходів до висвітлення . Зокрема, Т. С. Бульба розкрила становлення краєзнавчої бібліографії Поділля, А. Л. Блажкевич – Галичини, Г. Г. Бородіна виявила тенденції формування та розвитку мережі бібліотек Півдня України в XIX – початку XX ст., Т. М. Костирко визначила регіональні механізми функціонування системи бібліотечно-інформаційних ресурсів вищих навчальних закладів. В останні роки посилюється інтерес науковців та практиків до теми дослідження. Так, Г. І. Пристай проаналізувала бібліотеку як складову культурно-мистецького середовища регіону, Т. В. Сидоренко зосередила увагу на культурно-просвітницькій діяльності публічних бібліотек Півдня України. О. Б. Айвазян і Л. М. Лучка в історичному контексті проаналізували становлення бібліотек Поділля та Катеринославщини у другій половини XIX – на початку XX ст. Однак це лише розрізнені наукові розвідки, які не дають змогу сформувати цілісне уявлення про проблематику регіональних бібліотекознавчих студій.

Аналіз джерельної бази дав змогу з'ясувати, що регіональні аспекти вивчення бібліотечної діяльності складають багатоаспектне і складне явище. Встановлено стійку тенденцію розширення регіональної проблематики,

висвітлення окремих аспектів діяльності бібліотек, формування та збереження бібліотечних ресурсів, упровадження інновацій, управління бібліотечними системами й ін. Водночас не було виявлено теоретичних розробок представників українського бібліотекознавства і практиків з питань регіонального бібліотекознавства як спеціального бібліотекознавства.

Проаналізовані публікації у фахових періодичних виданнях, монографіях, матеріалах конференцій склали першу групу джерела, на яких ґрунтувалося дослідження. Відзначено, що теоретичні обґрунтування поняття «регіональне бібліотекознавство» в наукових розвідках українських дослідників фактично не виявлені.

Другу групу документів, котра репрезентує джерельну базу дослідження, склали дисертаційні роботи, під час аналізу яких було враховано, що макромасив дисертацій, виконаних в Україні з кінця 1990-х років по наш час, уже досить ретельно вивчено, тому обмежилися працями, що містять у назві «конструкт» регіональний аспект: їх відбір здійснювався на основі електронної колекції авторефератів дисертацій, представлених на сайті НБУВ імені В. І. Вернадського (nbuv.gov.ua). Підмасив дисертацій, які містили необхідні маркери, виявився незначним, а тематика досліджень лише дотично стосувалася предметної галузі дисертації.

Третя група документів сформувалася із планово-звітної документації національних, державних та обласних універсальних наукових бібліотек України (ОУНБ), програм і звітів про наукові дослідження НПБУ (нині Національна бібліотека ім. Ярослава Мудрого), аналітичних матеріалів, інформаційних довідок і статистичних відомостей, результатів соціологічних досліджень проведених ОУНБ протягом 2000 – 2017-х років, матеріалів веб-сайтів книгозбірень. Аналіз зазначених документів дав змогу простежити динаміку змін тематики наукових досліджень та специфіку регіональної проблематики.

Методологічним підґрунтям дисертаційної роботи є соціокомунікативний, системний, функціонально-діяльнісний підходи. За допомогою соціокомунікативного підходу доведено, що інформаційно-комунікаційне середовище суттєво впливає на науково-дослідну діяльність бібліотек. Застосування принципів системного підходу сприяло виявленню складу та зв'язків проблематики фахових публікацій з питань методології, теорії і практики бібліотекознавчих досліджень в Україні та за її межами. Використання функціонально-діяльнісного підходу надало змоги відтворити динаміку науково-дослідної роботи бібліотек і визначити її як діяльність, спрямовану на задоволення інформаційних потреб користувачів. Крім того, використано загальнонауковий діалектичний підхід для встановлення взаємозумовленості загального, особливого й одиничного. До методологічного інструментарію

уведено комплекс наукових методів, наявних в арсеналі сучасного бібліотекознавства: аналіз і синтез змісту джерел, веб-аналіз документації, бібліометричний, порівняльний, метод концептуалізації, дані соціологічних досліджень з питань наукової роботи в бібліотечній галузі за 2000–2017 роки, відомості про роботу бібліотек, що представлені на сайтах.

У **другому** розділі **«Особливості регіональних бібліотекознавчих досліджень в Україні»**, який складається із двох підрозділів, визначено загальний стан та напрями тематичного складу вивчення регіональної тематики досліджень, що проводяться в Україні, а також виявлено характерні риси науково-дослідної роботи в обласних універсальних наукових бібліотеках.

На основі аналізу авторефератів дисертацій та наукових публікацій з бібліотекознавства та суміжних галузей знань за період 2000–2017 років виявлено праці, у яких певною мірою аналізуються регіональні аспекти діяльності бібліотек. До підмасиву відібрано дисертації, що захищалися в Україні зі спеціальностей 27.00.03, 07.00.08 – «книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» та 07.00.01 – «історія України», які містять у назві маркери «регіональний досвід», «регіональний аналіз», «регіональне бібліотекознавство», «регіональний підхід», «регіональний ресурс» та ін.

Аналіз академічних досліджень засвідчив багатогранність регіональної специфіки бібліотечної галузі: особливості розвитку мережі бібліотек у різні історичні періоди на окремих територіях, напрями діяльності бібліотек і задоволення інформаційних потреб користувачів різних регіонів України, регіональну специфіку краєзнавчої діяльності.

У результаті дослідження підтверджено, що основними центрами організації та проведення прикладних регіональних бібліотекознавчих досліджень є обласні універсальні наукові бібліотеки. До структури досліджень входять такі комплексні теми: визначення ролі й місця бібліотеки в конкретній регіональній соціокультурній ситуації; виявлення ставлення населення певного регіону до бібліотеки; вивчення читацької аудиторії конкретної бібліотеки та її інформаційних потреб; поряд з цими темами проводяться також дослідження історії бібліотек і бібліотечної справи в окремому регіоні; бібліотечний менеджмент і маркетинг, бібліотечні послуги; інформатизація та автоматизація бібліотечних процесів; бібліотечна професія тощо. Ці комплексні теми можна вважати пріоритетними у наукових дослідженнях бібліотек. Проте кожна ОУНБ проводить дослідження, тематика яких спрямована на вирішення конкретних завдань регіону. Так, Кіровоградська ОУНБ ім. Д. І. Чижевського в процесі дослідження «Місце бібліотек у житті мешканців регіону» зосередила увагу на виявленні ролі публічних бібліотек Кіровоградщини в житті мешканців краю, їх авторитет та імідж серед населення, а це в свою чергу дозволило подолати

наявні протиріччя та накреслити перспективи. Івано-Франківська ОУНБ ім. І. Франка здійснює соціологічне дослідження «Діяльність ОУНБ ім. І. Франка очима громади». З метою уточнення пріоритетних напрямів діяльності та одержання інформації про інформаційні потреби мешканців обласного центру працівники Закарпатської ОУНБ ім. Ф. Потушняка проводять локальне соціологічне дослідження «Бібліотека в житті ужгородців: інформаційний простір, сучасні послуги, перспективи розвитку». Хмельницька ОУНБ ім. М. Островського проводить експериментальне дослідження «Місце ОУНБ в житті громади м. Хмельницького та області» й ін.

У ході дослідження виявлено збіг тематичного наповнення НДР, що виконуються на регіональному рівні з тематикою предметного поля загально бібліотекознавчих досліджень у напрямах: інформатизації та реалізації програмно-проектної діяльності; інтеграції до соціокультурного середовища; корпоративної діяльності; створення електронних ресурсів; удосконалення професійної освіти та підвищення кваліфікації.

Розбіжності в методологічній площині бібліотекознавчих розвідок ОУНБ та академічних досліджень виявляються у складі методологічного інструментарію та відсутності загального цілісного бачення бібліотечних об'єктів, явищ та процесів у регіональному аспекті бібліотекознавчих досліджень.

Питання місця та ролі бібліотек у соціокультурному житті регіону залишаються важливим аспектом бібліотечної теорії і практики. При цьому комунікаційне спрямування бібліотекознавчих досліджень значно розширює коло об'єктів та предметних напрямів вивчення. Системне бачення бібліотеки як частини комунікаційного середовища сучасності стає необхідним підґрунтям аналізу і теоретичних узагальнень у бібліотекознавстві, так само як у його часткових складниках, зокрема на регіональному рівні. Завдання прискорення, утілення інноваційних розробок та досвіду вимагають пошуку оптимальніших та практичніших рекомендацій стосовно реалізації бажаних цілей діяльності бібліотек в регіонах. Встановлено, що науково-дослідна діяльність ОУНБ має переважно прикладний характер. Це підтверджується, зокрема, вивченням звітної документації ОУНБ.

У **третьому** розділі **«Тенденції розвитку та завдання бібліотекознавчих досліджень регіонального спрямування»**, який складається із двох підрозділів, охарактеризовано тенденції розширення тематики бібліотекознавчих досліджень регіональної зорієнтованості в Україні та окреслено стратегічні завдання регіональних бібліотекознавчих досліджень в Україні.

Зазначено, що нині спостерігається чіткий поступ щодо розширення сфери проблемного поля науково-дослідної роботи бібліотек. Фахівці ОУНБ не лише аналізують умови, у яких функціонують бібліотеки, а й визначають

проблемні ситуації та шляхи їх вирішення. Крім того, поширюється використання наукової діагностики та експертизи, проводиться оцінка рівня роботи не тільки за кількісними показниками, а й за результатом аналізу якісних, що характеризують творчу активність колективів бібліотек, рівень їх рекламно-іміджевої діяльності, якість методичного забезпечення, участь в обласних заходах з підвищення професійних компетентностей бібліотечного персоналу. В організації наукових досліджень використовується інноваційний підхід – створення творчих лабораторій.

Найбільш актуальними стають нові напрями досліджень, до яких варто віднести: регіональну бібліотечну політику; питання збереження системи місцевих бібліотек; створення регіонального електронного інформаційного ресурсу; правові питання бібліотечної діяльності та соціального захисту бібліотечних кадрів; взаємодію із владою та іншими партнерами з питань удосконалення інформаційного забезпечення користувачів, а також корпоративну культуру бібліотечних фахівців, посилення корпоративної взаємодії між учасниками інформаційних процесів у регіоні, медіапросвіту, корпоративне формування та використання регіональних інформаційних ресурсів.

З'ясовано, що в практичній діяльності бібліотек чітко проявляється функціональна зорієнтованість на формування необхідного інформаційно-комунікаційного середовища соціокультурного розвитку територій та місцевих громад. В останні роки набуває актуальності зростання діяльності бібліотек як важливих елементів територіально-галузевих комплексів, котрі здійснюють реальний вплив на соціально-культурну ситуацію в регіонах. Водночас бібліотекам потрібно налагодити проведення широкомасштабних досліджень з вивчення ринку інформаційних послуг для населення, що надаються ОУНБ, для знаходження оптимальних шляхів та форм просування необхідної інформації та знань для населення, галузей управління, бізнесу, виробництва, підприємництва в усіх населених пунктах країни.

Вивчення діяльності бібліотек у соціокультурному просторі регіонів дає змогу встановити її загальні напрями та з'ясувати особливості, що характеризують ступінь усвідомлення проблеми бібліотечними фахівцями. Під час розроблення стратегій свого розвитку бібліотеки мають ураховувати регіональну специфіку краю і територіальної громади.

Організація бібліотекознавчої науки потребує формування інноваційних стратегій їхнього розвитку на засадах інтеграції всього інформаційно-комунікаційного потенціалу регіону, створення мобільних науково-дослідницьких колективів, налагодження контролю за впровадженням результатів НДР в практику роботи бібліотек. Менеджмент НДР у бібліотечній сфері має будуватися на таких принципах: пошук якісно нових підходів до

розв'язання проблем, що виникають у процесі розвитку; концентрації зусиль на одному питанні, завданні, проблемі з використанням комплексного пошуково-методологічного інструментарію; концентрації на вже існуючих ідеях, що потребують перевірки, вдосконалення, розвитку.

Аналіз результатів наукових досліджень, тематично дотичних до регіонального бібліотекознавства, засвідчує, що назріла нагальна потреба реорганізації бібліотечної діяльності «на периферії», формування цілісного соціокомунікаційного середовища регіону, територіальної громади. Вирішення цієї проблеми сприятиме подоланню нерівності в розвитку бібліотек регіонів та центральних елементів бібліотечної системи країни, ефективному формуванню регіонального бібліотечного ресурсу. Виходячи із загального визначення бібліотечних ресурсів під «регіональним бібліотечним ресурсом» розуміємо систему опрацьованої документної інформації, що зберігається в регіональних бібліотечних системах та призначена для задоволення інформаційних потреб користувачів – мешканців і гостей регіону. Методика регіональних наукових розвідок повинна передбачати аналіз усіх аспектів бібліотечної діяльності, включаючи структурну організацію бібліотечної справи, її функціональний устрій, технології, економічні засади, управління, а також усі напрями документально-інформаційного та когнітивного забезпечення суспільних потреб в інформації та знанні.

У результаті проведеного дослідження доведено, що визначення ролі бібліотек у процесах регіонального розвитку має здійснюватися з урахуванням їх сучасного статусу як соціально-комунікаційної установи. Для того, щоб сформувати розуміння ролі бібліотек, необхідно чітко уявляти всю сукупність функцій бібліотеки в їхній практичній, нормативній, презентаційній формі. Внаслідок вивчення об'єктного складу бібліотекознавчих досліджень визначено основні образи бібліотек у комунікаційному середовищі: посередника у трансформаційно-комунікаційних зв'язках між суб'єктами соціальної діяльності в регіоні; стимулятора інновацій на основі інформаційно-аналітичної діяльності; роль координатора учасників в інформаційному аспекті.

Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що регіональна діяльність бібліотек є вагомим об'єктом дослідження, який потребує розширення засад бібліотекознавства в напрямі розгортання наукових розвідок з регіонального бібліотекознавства.

ВИСНОВКИ

1. На основі розгляду історіографії та джерельної бази дисертації висвітлено специфіку регіональних досліджень у системі соціокомунікаційної діяльності бібліотек; доведено, що теоретико-прикладні та прикладні

дослідження регіональної тематики складають важливий сегмент бібліотекознавчих досліджень в Україні, проте комплексно означена тема не розглядалася.

Регіональна специфіка діяльності бібліотек проаналізована лише в незначній кількості публікацій, серед яких наукові розробки О. Б. Айвазян, Т. С. Бульби, А. Л. Блажкевича, Т. М. Костирко, Л. М. Лучки, Г. І. Пристай, Т. В. Сидоренко. На основі розгляду наявних джерел виявлено фрагментарність дослідження актуальних проблем регіональних бібліотекознавчих досліджень, відсутність концептуальних засад стосовно розвитку регіонального бібліотекознавства.

Аналіз джерельної бази , зокрема планово-звітної документації бібліотек, програми та висновки прикладних досліджень проведених на регіональному рівнях довів розширення сфери проблемного поля науково-дослідної діяльності бібліотек.

2. Теоретичним підґрунтям дисертації є фундаментальні праці вітчизняних учених з теорії соціальних комунікацій, бібліотекознавства, науково-дослідної діяльності бібліотек, зокрема О. В. Воскобойнікової-Гузеєвої, В. М. Горового, І. О. Давидової, Л. А. Дубровіної, В. О. Ільганаєвої, Н. Е. Кунанець, Н. М. Кушнаренко, Т. В. Новальської, О. С. Онищенка, М. С. Слободяника, А. А. Соляник, Г. В. Шемаєвої та ін., у яких визначено сутність бібліотеки як комунікаційного і соціокультурного інституту, багатофункціонального інформаційного осередку, здатного здійснювати бібліотекознавчі дослідження, котрі сприяють вивченню та задоволенню інформаційних потреб користувачів бібліотек. Наукові праці сприяли системному вивченню об'єкта і предмета дослідження на етапі трансформаційних змін, адаптації до інформаційно-комунікаційного середовища, розгортання наукової комунікації. На основі аналізу опублікованих джерел виявлено існуючу фрагментарність розроблення окремих актуальних проблем теорії і практики регіональних бібліотекознавчих досліджень, відсутність концептуальних засад розробки регіонального бібліотекознавства. Такий стан не сприяє ефективному розвитку науково-дослідної діяльності бібліотек та регіональним бібліотекознавчим дослідженням.

До методологічного інструментарію дослідження залучено широкий спектр загальнонаукових та галузевих методів, що забезпечило достовірність та виваженість отриманих результатів. Застосування принципів системного підходу дало змогу комплексно проаналізувати тенденції бібліотекознавчих досліджень в Україні та визначити перспективи їхнього розвитку.

3. Аналіз понятійно-категоріального апарату предметної галузі засвідчив відсутність одностайності у визначенні понять «регіональний бібліотечний ресурс», «регіональне бібліотекознавство». Запропоновано такі визначення:

регіональний бібліотечний ресурс – це система опрацьованої документної інформації, що зберігається у регіональних бібліотечних системах і призначена для задоволення інформаційних потреб користувачів – мешканців та гостей регіону. Під регіональним бібліотекознавством розуміється новий напрям розвитку наукових досліджень у бібліотечній справі, спрямований на формування сучасного підходу до вивчення діяльності бібліотек певних територій, територіальних громад поза їх відомчою приналежністю у контексті розвитку території, з врахуванням її соціально-економічних, політичних і демографічних особливостей, специфіки історичних, культурних і ментальних традицій та взаємозв'язків з цілісною соціокомунікаційною системою країни.

4. Виявлено, що в Україні більшість бібліотекознавчих досліджень має прикладний характер. Аналіз дисертаційних робіт, маркованих концептами «регіональний досвід», «регіональний аналіз», «регіональне бібліотекознавство», «регіональний підхід», «регіональний ресурс», засвідчив присутність регіональної специфіки у бібліотекознавчих дослідженнях, яка проявляється в аналізі особливостей розвитку мережі бібліотек у різні історичні періоди на окремих територіях, в особливостях напрямів діяльності бібліотек та задоволення інформаційних потреб користувачів у різних регіонах України.

Встановлено структуру тематичного поля регіональних досліджень, що проводяться ОУНБ, до якої входять проблеми інформатизації та реалізації програмно-проектної діяльності, інтеграції до соціокультурного середовища функціонування бібліотек, корпоративної діяльності, створення електронних ресурсів, удосконалення інформаційного забезпечення користувачів, удосконалення професійної освіти та підвищення кваліфікації.

З'ясовано, що методологічний апарат бібліотекознавчих досліджень ОУНБ складають соціологічні, статистичні методи, а також методи системного аналізу, моніторингу та моделювання. Ці методи дають змогу отримати значну емпіричну базу відомостей про бібліотечну сферу діяльності, але не забезпечують необхідного рівня науково-теоретичних узагальнень процесів та явищ, пов'язаних зі змінами умов функціонування бібліотек.

Як академічні, так і прикладні регіональні бібліотекознавчі дослідження не спричинили формування методологічного інструментарію, який допомагав би працівникам бібліотек регіонів практично реалізовувати задекларовані підходи, швидко реагувати на кардинальні зміни у змісті, умовах діяльності бібліотек, розширювати тематичне поле наукових розвідок регіонального спрямування та освоювати інноваційні методологічні підходи й методи , які відповідають сучасному стану функціонування та характеру організаційних, технологічних , управлінських складників бібліотечної діяльності.

5. Як засвідчує аналіз характеру науково-дослідної роботи ОУНБ, у практиці їхньої діяльності простежуються чіткі тенденції лідерства як головних

установ, що формують необхідне інформаційно-комунікаційне середовище соціокультурного розвитку територій та місцевих громад. Можна стверджувати, що теоретичне обґрунтування регіональної діяльності бібліотек є досить вагомим, яке охоплює весь спектр проблем, що є важливими для свого практичного втілення. Регіональний аспект в українському бібліотекознавстві висуває потребу відокремлення підсистемного рівня регіонального бібліотекознавства.

6. До основних завдань розвитку регіональних бібліотекознавчих досліджень в умовах трансформації методологічних засад сучасного бібліотекознавства варто віднести: вивчення основних засад формування комунікаційних зв'язків між усіма учасниками соціально-комунікаційної сфери регіону; аналіз внутрішньо-системних бібліотечних зв'язків; вивчення інформаційних потреб користувачів; визначення чітких груп інтересів учасників комунікаційного простору регіону.

На сьогодні в умовах об'єднаних територіальних громад найбільш актуальними є нові напрями досліджень, до яких віднесено: регіональну бібліотечну політику; питання збереження системи місцевих бібліотек; створення регіонального електронного інформаційного ресурсу; правові питання бібліотечної діяльності та соціального захисту бібліотечних кадрів; взаємодію із владою та іншими партнерами з питань удосконалення інформаційного забезпечення користувачів, а також корпоративну культуру бібліотечних фахівців, посилення корпоративної взаємодії між учасниками інформаційних процесів у регіоні, комунікаційні аспекти діяльності бібліотечних систем, медіапросвіту, корпоративне формування та використання регіональних інформаційних ресурсів. Поява нових напрямів бібліотекознавчих досліджень спонукає до подальших наукових розвідок.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Апшай М. В. Регіональні напрями діяльності бібліотек // Вісник ХДАК: зб. наук. пр. Харків: ХДАК, 2011. Вип. 34. С. 163–170.

2. Апшай М. В. Бібліотечна діяльність у структурі регіональних бібліотекознавчих досліджень // Вісник ХДАК: зб. наук. пр. Харків: ХДАК, 2013. Вип. 39. С. 101–108.

3. Апшай М. В. Регіональна тематика в бібліотекознавчих дослідженнях в Україні // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія: наук. журн. Київ: НАКККіМ, 2014. №4. С. 8–14.

4. Апшай М. В. Розширення наукового інструментарію бібліотекознавчих досліджень // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія: наук. журн. Київ: НАКККіМ, 2015. №2. С. 8–14.

Статті у зарубіжних наукових виданнях

5. Апшай М. В. Комунікаційні аспекти діяльності бібліотек у регіональному ракурсі // RELGA: научно-культурологический журнал. №4(292) URL: http://www.relga.ru (дата звернення: 25.03.2015).

6. Апшай М. В. Методичний інструментарій бібліотекознавчих досліджень регіональних бібліотек // Sciences of Europe – (Global Science Center LP). Praha, 2016. VOL.1, №7(7). С. 50–54.

Опубліковані праці апробаційного характеру

7. Апшай М. В. На шляху до створення регіональних стандартів організації інформаційних ресурсів // Інформаційно-культурологічна та мистецька освіта (консенсус, партнерство, стандарти) в контексті болонського процесу: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 13–14 груд. 2005 р.) / Харк. держ. акад. культури. Харків: ХДАК, 2005. С. 224–225.

8. Апшай М. В. Сучасні проблеми інформатизації бібліотечної діяльності на регіональному рівні // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16–18трав. 2006 р.) / Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. Київ: ДАКККіМ, 2006. С.76–77.

9. Апшай М. В. Застосування сучасних ІКТ у навчанні // Бібліотечно-інформаційний сервіс: сучасний стан і перспективи розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків,14–15 жовт. 2010р.) / Харк. нац. техн. ун-т с.-г. ім. П. Василенка. Харків, 2010. С. 129–131.

10. Апшай М. В. Інформаційно-комунікаційні засади регіоналізації бібліотечної діяльності // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку: матеріали Міжнар. наук. конф. (Харків, 18–19 листоп. 2010 р.) / ХДАК, Нац. акад. мистецтв України, Ін-т культурології. Харків: ХДАК, 2010. С. 159–160.

11. Апшай М. В. Старі проблеми та нові завдання бібліотек регіонального рівня: [підвищ. соціокультур. значення ОУНБ] // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку: матеріали Міжнар. наук. конф. (Харків, 8–9 груд. 2011 р.) / ХДАК, Нац. акад. мистецтв України, Ін-т культурології. Харків: ХДАК, 2011. С. 193–194.

12. Апшай М. В. Науково-дослідницька робота як основа організації формалізованого спілкування в бібліотеках // Культура та інформаційне суспільство XXI століття: матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених (Харків, 19–20 квіт. 2012 р.) / Харк. держ. акад. культури, Акад. мистецтв України, Ін-т культурології. Харків: ХДАК, 2012. С. 239.

13. Апшай М. В. Бібліотекознавчі дослідження як основа формування саморефлексії суб'єктів бібліотечної наукової діяльності // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку: матеріали Міжнар. наук. конф. (Харків, 22–23 листоп. 2012 р.) / Харк. держ. акад. культури, Акад. мистецтв України, Ін-т культурології. Харків: ХДАК, 2012. С. 170–171.

14. Апшай М. В. Поширення соціально-комунікаційної парадигми в бібліотекознавчих регіональних дослідженнях // Бібліотека вищої школи на новому етапі розвитку соціальних комунікацій: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 24–25 жовт. 2013 р.) / Дніпропетр. нац. ун-т залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна. Дніпропетровськ: ДНУЗТ, 2013. С. 14–17.

15. Апшай М. В. Бібліотеки у стратегіях інноваційного розвитку регіонів // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ,17–19 трав. 2011 р.) / Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв, Ін-т держ. упр. та інформ. діяльн. Київ, 2011. С.81–83.

16. Апшай М. В. Тенденції розвитку комунікаційної діяльності бібліотек в регіонах // Комунікація і дискомунікація в умовах розвитку сучасного інформаційного суспільства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Чернівці, 24 квіт. 2015р.) / Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. Чернівці, 2015. С.62–66.

17. Апшай М. В. Сайтометрія у вивченні науково-дослідної роботи бібліотек // Інформація, комунікація, суспільство – 2015 (ICS–2015): міжнародна наукова конференція (Львів – Славське, 20–23 трав. 2015 р.) / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2015. С. 238–239.

18. Апшай М. В. Комунікаційний комплекс регіону: тенденції організації та управління // Модерна бібліотека в мінливому світі: VII Львівський міжнародний бібліотечний форум: зб. матеріалів (Львів, 14–17 верес. 2016 р.). Київ: УБА, 2016. С. 55–57.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

19. Апшай М. В. Бібліотеки у формуванні комунікаційних зв'язків у соціокультурному просторі регіону // Світ соціальних комунікацій: наук. журн. Київ: КиМУ, ДонНУ, 2012.Т. 5. С. 81–84.

АНОТАЦІЯ

Апшай М. В. Регіональні бібліотекознавчі дослідження: стан, проблеми, тенденції. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій зі спеціальності 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. – Київський національний університет культури і мистецтв. – Київ, 2018.

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне обґрунтування потреби відокремлення підсистемного рівня регіонального бібліотекознавства. Запропоновано авторські визначення понять регіональний бібліотечний ресурс та регіональне бібліотекознавство.

Проведений аналіз дисертаційних робіт, маркованих концептами «регіональний досвід», «регіональний аналіз», «регіональне бібліотекознавство», «регіональний підхід», «регіональний ресурс» засвідчив присутність регіональної специфіки у бібліотекознавчих дисертаційних дослідженнях. Встановлено структуру тематичного поля регіональних досліджень, що проводяться ОУНБ.

З'ясовано, що основним завданням розвитку регіональних бібліотекознавчих досліджень в умовах трансформації методологічних засад сучасного бібліотекознавства є вивчення основних засад формування комунікаційних зв'язків між усіма учасниками соціально-комунікаційної сфери регіону; аналіз внутрішньо-системних бібліотечних зв'язків; вивчення інформаційних потреб користувачів; визначення чітких груп інтересів учасників комунікаційного простору регіону, що визначає пріоритетні напрями наукових досліджень у бібліотеках регіонів.

Ключові слова: регіональне бібліотекознавство, методологія, методи досліджень, регіональний аналіз, регіональні бібліотечні ресурси.

АННОТАЦИЯ

Апшай М. В. Региональные библиотековедческие исследования: состояние, проблемы, тенденции. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата наук по социальным коммуникациям по специальности 27.00.03 – книговедение, библиотековедение, библиографоведение. – Киевский национальный университет культуры и искусств. – Киев, 2018.

В диссертационной работе проведен анализ источниковой базы, который позволил выяснить, что региональные аспекты изучения библиотечной деятельности составляют многоаспектное и сложное явление. Определение

содержания и выявления существенных характеристик современной деятельности региональных библиотек в рамках общего библиотековедения составляет важное научно-прикладное значение. Исследование показало, что региональная специфика отдельных направлений деятельности библиотек присутствует только в незначительном количестве публикаций, среди которых научные разработки О. Б. Айвазян, Т. С. Бульбы, А. Л. Блажкевич, Т. Н. Костырко, Л. Н. Лучко, Г. И. Пристай, Т. В. Сидоренко, подчеркнуто фрагментарность исследования актуальных проблем региональных библиотековедческих исследований, отсутствие концептуальных основ по развитию регионального библиотековедения.

Подчеркнуто, что теоретической основой диссертации являются научные разработки, изложенные в фундаментальных трудах отечественных ученых по теории социальных коммуникаций, библиотековедения, научно-исследовательской деятельности библиотек, в частности А. В. Воскобойниковой-Гузевой, В. М. Горового, И. А. Давыдовой, Л. А. Дубровиной, В. А. Ильганаевой, Н. Э. Кунанец, Н. Н. Кушнаренко, Т. В. Новальской, А. С. Онищенко, М. С. Слободяника, А. А. Соляник, Г. В. Шемаевой и др., в которых определена сущность библиотеки как коммуникационного и социокультурного института, многофункционального информацийного центра, способного осуществлять библиотековедческие исследования, которые способствуют изучению и удовлетворению информационных потребностей пользователей библиотек, однако отмечено, что региональная специфика библиотековедческих исследований в них не раскрывается.

Результаты исследования дают основания утверждать, что теоретическое обоснование региональной деятельности библиотек является достаточно весомым, охватывает весь спектр проблем, важных для своего практического воплощения. Региональный аспект в украинском библиотековедении выдвигает необходимость отделения подсистемные уровня регионального библиотековедения. Предложены авторские определения понятий региональный библиотечный ресурс и региональное библиотековедение.

Выяснено, что методологический аппарат библиотековедческих исследований ОУНБ составляют социологические, статистические методы, а также методы системного анализа, мониторинга и моделирования. Эти методы позволяют получить значительную эмпирическую базу сведений о библиотечном сферу деятельности, но не обеспечивают необходимого уровня научно-теоретических обобщений процессов и явлений, связанных с изменениями условий функционирования библиотек в новых исторических условиях.

Выяснено, что направления исследований в региональных библиотечных научных центрах Украины имеют определенные недостатки, к которым

относятся: в постановке проблем не учитываются вопросы состояния и особенностей национальной библиотечной системы в структурно-функциональном и организационно-технологическом аспектах; стратегии развития не предусматривают достижение развития библиотечной подсистемы как элемента социально-коммуникационной системы общества или региона; не учитываются интеграционные тенденции макробиблиотечного и отраслевого аспектов и регионального вопроса при прогнозировании развития региональных библиотечных систем. Проведен анализ диссертационных работ, маркированных концептами «региональный опыт», «региональный анализ», «региональное библиотековедение», «региональный подход», «региональный ресурс», который показал присутствие региональной специфики в библиотековедческих диссертационных исследованиях. Региональная специфика проявляется в анализе особенностей развития сети библиотек в разные исторические периоды на отдельных территориях, направлений деятельности библиотек и удовлетворения информационных потребностей пользователей в различных регионах Украины.

Установлена структура тематического поля региональных исследований, проводимых ОУНБ, в которую входят проблемы информатизации и реализации программно-проектной деятельности, интеграции в социокультурную среду функционирования библиотек, корпоративной деятельности, создания электронных ресурсов, совершенствование информационного обеспечения пользователей, совершенствования профессионального образования и повышения квалификации библиотечных сотрудников.

Установлено, что основной задачей развития региональных библиотековедческих исследований в условиях трансформации методологических основ современного библиотековедения является изучение основных принципов формирования коммуникационных связей между всеми участниками социально-коммуникационной сферы региона; анализ внутрисистемных библиотечных связей; изучение информационных потребностей пользователей; определение четких групп интересов участников коммуникационного пространства региона, коммуникационные аспекты деятельности библиотечных систем, корпоративное формирования и использования региональных информационных ресурсов, что определяет приоритетные направления научных исследований в библиотеках регионов.

Ключевые слова: региональное библиотековедение, методология, методы исследований, региональный анализ, региональные библиотечные ресурсы.

SUMMARY

Apshai M. Regional librarianship research: state, problems, trends. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in social communications, specialty 27.00.03 – book science, library science, bibliography. – Kyiv National University of Culture and Arts. Kyiv, 2018.

In the thesis, the theoretical substantiation of the need for separation of the subsystem level of regional library science is made. The author's definitions of concepts of the regional library resource and regional library science are offered.

The analysis of the dissertations, labeled with the concepts "regional experience", "regional analysis", "regional library science", "regional approach", "regional resource" has shown the presence of regional specificity in librarianship researches. The structure of the thematic field of regional research conducted by the Regional universal scientific libraryis established.

It is revealed that the main task of the development of regional librarianship research in the conditions of transformation of methodological foundations of modern librarianship is the study of the basic principles of formation of communication links between all participants of the social and communication sphere in the region; the analysis of inside system library links; the study of user information needs; the definition of clear groups of interests of participants of the communication environmentin the region, which determines the priority directions of scientific research in regional libraries.

Key words: regional library science, methodology, research methods, regional analysis, regional library resources.

Підписано до друку 26.04.2018. Формат 60х84 $^{1}/_{16}$. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Облік.-вид. арк. 0,9. Зам. 76. Тираж 100.

Видавець і виготовлювач
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011.